

Klaudia Socha

Między katalogowaniem a digitalizacją : projekt bazy starodruków z Biblioteki Księży Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 2 (35), 109-114

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KLAUDIA SOCHA¹

MIĘDZY KATALOGOWANIEM A DIGITALIZACJĄ PROJEKT BAZY STARODRUKÓW Z BIBLIOTEKI KSIĘŻY MISJONARZY NA STRADOMIU W KRAKOWIE²

Baza starych druków pochodzących z Biblioteki Księża Misjonarzy na Stradomiu jest wspólnym projektem obejmującym Bibliotekę oraz Katedrę Edytorstwa i Nauk Pomocniczych Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego³. Zadaniem tej bazy jest

¹ Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

² Baza została przedstawiona po raz pierwszy na konferencji zorganizowanej przez Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki naukowej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i opisana w artykule autorki niniejszej pracy, pt. *Baza starodruków pochodzących z Biblioteki Księża Misjonarzy na Stradomiu*, w: *Biblioteka, książka, informacja i Internet 2010*, pod red. Z. Osińskiego, Lublin 2010, s. 38-48.

³ W projekt zaangażowanych jest kilka osób: całość koordynuje prof. dr hab. Janusz Stanisław Gruchała, kierownik Katedry Edytorstwa i Nauk Pomocniczych, oraz ks. dr Wacław Umiński, dyrektor Biblioteki Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie; za strukturę odpowiada dr Klaudia Socha i mgr Katarzyna Płaszczyńska (doktorantka w Katedrze Edytorstwa); stroną techniczną przedsięwzięcia zajęli się informatycy: mgr Iwona Grabska, doktorantka Instytutu Podstawowych Problemów Techniki PAN, oraz Piotr Gradziński, absolwent Wydziału Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej UJ, który na podstawie bazy starodruków z Biblioteki Księża Misjonarzy napisał pracę magisterską (zob. P. Gradziński, *System wyszukiwawczo-wnioskujący oparty o sieci*

dokumentacja książek pochodzących z najstarszej części księgozbioru misjonarzy. Biblioteka ta jest typowym przykładem księgozbioru zakonnego, powstałego z połączenia w jedną wielą kolekcji wraz z likwidacją poszczególnych domów zakonnych, jak stało się choćby po roku 1800, gdy dodano do niej książki z krakowskiego Seminarium Zamkowego, następnie z warszawskiego domu zakonnego przy kościele Świętego Krzyża po jego kasacie w roku 1864, a potem po II wojnie światowej, kiedy wcielono do istniejącej biblioteki księgozbiory misjonarskie ze Lwowa, Tarnowa i Zakopanego⁴.

Biblioteka zawiera obecnie około 15 tys. inkunabułów i starodruków. Składa się z dwóch części. Większa z nich obejmuje księgi i dokumenty domu stradomskiego oraz wspomniane już zbiory z innych placówek. Drugi, odrębny księgozbiór pochodzi z domu kleparskiego w Krakowie i został dołączony w roku 1995. W zbiorach tych znajdują się książki o tematyce religijnej, ale nie brak w nich również opracowań z innych dziedzin. Książki te miały służyć klerykom i księżom ze zgromadzenia do studiów teologicznych, a także do prac duszpasterskich i pogłębiania duchowości.

Projektowana baza nie jest wyłącznie katalogiem komputerowym, choć zawiera podstawowe dane bibliograficzne: nazwę autora, tytuł, adres wydawniczy, opis struktury druku itp. Obok tych informacji ma objąć również bardziej szczegółowe opisy dotyczące typografii, grafiki oraz oprawy. Połączenie opisu ze zdjęciem pozwala nie tylko na dokładniejszą dokumentację zbiorów, ale również na szersze badania porównawcze. Aby je ułatwić, w bazie przewidziano miejsce na sygnatury innych egzemplarzy tego samego tytułu przechowywane w różnych bibliotekach oraz na linki do zbiorów cyfrowych zawierających ich skany. W przyszłości planowane jest także połączenie ze stroną internetową z pełną, zdigitalizowaną wersją tego druku, wykonaną za pomocą nowoczesnego sprzętu i zapisaną w standardowym formacie.

semantyczne zintegrowany z bazą danych biblioteki, praca magisterska napisana pod kierunkiem dr Barbary Strug, Kraków 2010).

⁴ W. Umiński, *Prezentacja zbiorów bibliotecznych w Muzeum Historyczno-Misyjnym Księży Misjonarzy w Krakowie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (2004), s. 100.

Interfejs bazy podzielono na sekcje pozwalające na coraz bardziej zaawansowany opis starego druku. Pierwsza z nich, zatytułowana *Sygnatura*, mieści nie tylko sygnaturę, ale i inne lokalizacje danego tytułu oraz link do wersji cyfrowej (o ile książka weszła już do cyfrowego repozytorium). Kolejna sekcja to *Opis bibliograficzny*, który zawiera nazwę autora, tytuł, tłumacza, a także adres wydawniczy (data i miejsce druku, drukarnia). Znaleźć w niej można również informacje o lokalizacji innych egzemplarzy druku wraz z sygnaturami oraz wzmianki o opisywanej książce w podstawowych bibliografiach czy też katalogach. Opis uzupełniają dane na temat struktury tomu bądź tomów, języka publikacji i dziedziny, jakiej książka dotyczy. Można w tym miejscu wprowadzić także słowa kluczowe pozwalające później na bardziej precyzyjne wyszukiwanie. W tej części opisu znajdują się automatycznie otwierające się okna do tworzenia haseł przedmiotowych, zawierające nazwę autora, tłumacza i drukarza. Dzięki temu można będzie utworzyć indeks pisarzy i drukarzy, uzupełniony z czasem o dodatkowe informacje biograficzne i bibliograficzne. W trzeciej z kolei zakładce interfejsu znalazł się *Opis egzemplarza*. Oprócz liczby stron, formatu bibliotecznego i wielkości wolumenu zawiera opis defektów danego egzemplarza oraz informacje o wszelkich znakach własnościowych i proveniencyjnych (ekslibrisy, pieczętki, noty proveniencyjne). Wskazuje też na obecność marginaliów. Można tu także zaznaczyć, że dany egzemplarz jest klockiem wydawniczym bądź intrologatorskim. Kolejny punkt opisu to *Rama wydawnicza*. Rozpoczyna się odpisem karty tytułowej publikacji i innych kart tytułowych (np. rozpoczynających poszczególne części). Początkowo rozważano, czy rzeczywiście niezbędne jest umieszczenie tego odpisu w bazie zawierającej skan bądź fotografię karty tytułowej. Uznano jednak, że dzięki temu łatwiej będzie wyszukiwać potrzebne pozycje. Oprócz stron tytułowych baza zawiera także informacje dotyczące frontispisów, sygnatów drukarskich oraz wszystkich tekstów odredakcyjnych i materiałów pomocniczych (spisów treści, prenumeratów, indeksów itp.). Dla badaczy starych druków przydatny może się okazać także opis projektu graficznego danego druku. Uwzględnia go zakładka *Typografia*, obejmująca wymiary i proporcje kolumny, zastosowane kroje pism, sygnatury i kustosze. Materiał ilustracyjny obecny

w opisywanych książkach zebrano w części *Grafika*. Zawiera ona przykładowe ilustracje, winiety, ornamenty i linie ozdobne użyte do dekoracji druku. Ostatnim elementem opisywanym w bazie jest *Oprawa*, która uwzględnia strukturę i budowę oprawy, typy zdobień, użyte materiały i narzędzia.

Aby baza była bardziej przydatna, postanowiono wyposażyć ją w bogaty materiał ilustracyjny. Większość pól formularza pozwala na dołączenie skanów lub zdjęć opisywanych elementów. Przy umieszczeniu zdjęcia otwiera się specjalne okno, w którym można wprowadzić dokładniejszy opis sfotografowanego elementu oraz słowa kluczowe w celu usprawnienia późniejszego wyszukiwania.

Projektowana baza danych ma mieć bardzo szerokie zastosowanie. Po pierwsze, może służyć jako katalog elektroniczny starych druków z bardzo rozszerzonymi funkcjami wyszukiwania. Poza wyszukiwaniem prostym można użyć wyszukiwania w konkretnych polach i znaleźć np. książki wydane w określonym czasie lub w konkretnym miejscu. Ale podstawowym przeznaczeniem bazy nie było tylko katalogowanie. Może się ona stać również źródłem materiałów do prac badawczych, przydatnym specjalistom zajmującym się książką dawną. Zebrane dane, a także skany i zdjęcia mają służyć także jako materiał porównawczy dla historyków książki. Trzecim, nieoczekiwanym zastosowaniem bazy stała się praca dydaktyczna. Bazą zainteresowali się studenci edytorstwa, którzy w ramach opcji edytorskich brali udział w opracowywaniu rekordów, w uzupełnianiu opisów i w fotografowaniu starych druków. Okazało się, że dla tych młodych ludzi atrakcyjna była nie tylko możliwość zdobycia dodatkowych umiejętności i kwalifikacji zawodowych, ale także obcowanie z dawną książką i odkrywanie jej piękna. W związku z dużym zainteresowaniem zajęcia obejmujące opracowanie danych do bazy na stałe weszły do kanonu opcji edytorskich, a studenci stali się dodatkową grupą użytkowników bazy.

Wobec tego pojawił się projekt podziału bazy na dwie części: bazę testową dla studentów i gotowy zbiór opisów przeznaczony dla szerszego kręgu użytkowników. Problem ten został jednak rozwiązany inaczej: uznano, że baza będzie jedna, lecz utworzy się różne poziomy kompetencji użytkowników oraz stopień dostępu do danych. Z bazy może skorzystać każdy, a po zalogowaniu się jako

„gość” zobaczy gotowe, opracowane i zweryfikowane opisy, a w ich obrębie wyszuka potrzebne informacje. Nieco inne konto jest własnością „studenta”, który ma dostęp do własnych opisów w trybie edycji. Po zakończeniu pracy „student” może zaakceptować rekord jako gotowy do sprawdzenia przez koordynatora. „Student” nie może zmieniać danych w opisach innych osób ani nie do nich dodawać. Może to natomiast zrobić „redaktor” posiadający dużo większe uprawnienia. Taki status uzyskać mogą zarejestrowani w systemie pracownicy naukowcy oraz doktoranci zajmujący się badaniami nad kształtem typograficznym książki. „Redaktor” może poprawiać i uzupełniać dane w rekordach, które jeszcze nie zostały zaakceptowane przez „koordynatora”, posiadającego najwyższe uprawnienia. „Koordynator” – pracownik Katedry Edytorstwa – po dokładnym sprawdzeniu poszczególnych opisów dołączy je do tych, które są widoczne dla wszystkich użytkowników, w tym także dla „gości”. W razie potrzeby może on także uzupełniać i edytować również opisy znajdujące się w głównej, zamkniętej dla edycji części bazy.

Aby baza była jak najbardziej funkcjonalna, dołączono do niej liczne okienka pomocnicze (*help*) – instrukcje pomagające nie tylko w obsłudze bazy, ale także wyjaśniające problemy merytoryczne mogące się pojawiać w czasie korzystania z bazy: przy wyszukiwaniu informacji lub też wypełnianiu formularza.

Praca nad bazą, a zwłaszcza dokumentacja fotograficzna wymagała stworzenia stanowiska do fotografowania. W ramach dofinansowania z Wydziału Polonistyki zakupiono sprzęt: namiot bezcieniowy i profesjonalne oświetlenie. Baza znajduje się w Internecie on-line, toteż nie wymaga specjalnych stanowisk do pracy. Można ją obsługiwać z dowolnego komputera podłączonego do sieci.

Ostatnim ważnym elementem, o którym warto wspomnieć, jest strona techniczna bazy. Została ona stworzona na podstawie architektury rozproszonej systemu internetowego⁵. Jako silnik bazodanowy używany jest serwer MySQL, lecz budowa aplikacji dopuszcza zastosowanie innych systemów bazodanowych (tj. PostgreSQL, Oracle). Schemat bazy powstał w MySQL Workbench.

⁵ Dane na podstawie: P. Gradziński, *dz. cyt.*

Użyto specjalnej wtyczki do tego programu, która umożliwia eksport schematu bazy danych w formacie YAML. W ten sposób przygotowany plik jest używany przez ORM (ang. Object Relational Mapping) Doctrine. Podstawowe moduły: wprowadzania danych, wyszukiwania informacji (nieopartego na sieciach semantycznych) i przeglądania zawartości powstały w formie aplikacji WWW, napisanej w PHP5 na bazie Zend Framework 1.10.

Interfejs systemu zrealizowano za pomocą XHTML 1.0 w wersji Strict oraz stylów CSS. Moduł wprowadzania danych skonstruowano głównie ze złożonych formularzy, które przygotowano za pomocą dogłębnie zmodyfikowanego modułu Zend Framework – Zend_Form.

Baza starodruków, zawierająca obecnie około 150 opisów, pozostaje ciągle na etapie testów nie tylko ze względu na jej stronę techniczną, ale także dlatego, że ogólny schemat opisu wymaga przystosowania do bardzo wielu sytuacji szczegółowych. Baza jest przedsięwzięciem zakrojonym bardzo szeroko, dlatego prace nie posuwają się zbyt szybko. Problemem jest głównie szczupłość zespołu opracowującego starodruki, dlatego bardzo ważną częścią pracy nad bazą jest zorganizowanie zajęć dla zainteresowanych studentów. Ich zaangażowanie wiąże się nie tylko z wprowadzaniem danych do bazy, ale daje również nadzieję na powstanie ciekawych prac licencjackich, magisterskich i doktorskich opartych na badaniach dawnej książki prowadzonych na podstawie zebranych informacji.